

УДК 343.98

Дмитро Патрелюк,*канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
Донецького юридичного інституту МВС України*

МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ ПЕРЕСЛІДУВАННЮ

У статті на основі аналізу доктринальних джерел та практики правоохоронних органів запропоновано визначення мети протидії кримінальному переслідуванню. Автор пов'язує її не із загальноприйнятими теоретичними позиціями щодо уникнення кримінальної відповідальності, а з розв'язанням чи нейтралізацією кримінального конфлікту. Відповідно до окресленої мети сформовано завдання протидії, які систематизовано залежно від етапів вчинення кримінального правопорушення та кримінального переслідування за нього.

Ключові слова: кримінальне переслідування, протидія кримінальному переслідуванню, мета протидії кримінальному переслідуванню, завдання протидії кримінальному переслідуванню, протидія розслідуванню, етапи кримінального переслідування, перешкодження правоохоронним органам.

Постановка проблеми. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показує, що нині досудове розслідування переважно здійснюється в умовах протидії, яка вчиняється різними суб'єктами.

Слідчі, особливо на початку свого професійного становлення, дуже гостро сприймають випадки подібної діяльності, насамперед, коли протидія здійснюється суб'єктами, від яких цього не чекають (потерпілі, свідки тощо).

З огляду на викладене, визначення мети та завдань протидії кримінальному переслідуванню є актуальним та важливим, оскільки надасть основу для розробки дієвих заходів подолання цього негативного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу статті склали праці таких науковців, як: О. В. Александренко, Р. С. Белкін, Е. У. Бабаєва, С. Ю. Журавльов, В. М. Карагодін, А. М. Кустов, Л. В. Лівшиц, О. Ф. Лубін, О. Л. Стулін, Б. В. Щур та інших. Незважаючи на увагу, присвячену вченими характеристичі протидії кримінальному переслідуванню, мета та завдання такої діяльності не отримали достатнього висвітлення, що підсилює актуальність указанного дослідження.

Метою статті є науковий результат у вигляді визначення мети та завдань протидії кримінальному переслідуванню. Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є: 1) визначення мети протидії кримінальному переслідуванню; 2) окреслення завдань вказаної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на досить велику кількість наукових праць, присвячених проблемам подолання протидії кримінальному переслідуванню, однозначного розуміння мети, завдань та мотивів такої діяльності, як загалом і її сутності, в криміналістичній науці поки що не вироблено. Так, Л. В. Лівшиц у дисертаційному дослідженні вказує, що метою протидії кримінальному переслідуванню є перешкодження встановленню об'єктивної істини у кримінальній справі [1, с. 17].

Дещо ширше протидію розуміють Р. С. Белкін та В. М. Карагодін, які, проводячи дослідження окремо один від одного, дійшли аналогічних висновків. Так, на їх переконання, вказані навмисні дії (або система дій) спрямовані на перешкодження виконанню завдань попереднього розслідування та встановленню об'єктивної істини по кримінальній справі [2, с. 18; 3, с. 129].

Вказане визначення стосується лише однієї зі стадій кримінального процесу – досудового розслідування, а тому застосовуватись до позначення мети кримінального переслідування в цілому не може. Протидія кримінальному переслідуванню, на наше переконання, починається від моменту вчинення (для неумисних) або підготовки (для умисних) злочинів і закінчується з винесенням вироку суду, закриттям кримінального провадження або припиненням кримінального переслідування іншим чином. Виходячи з викладеного, поняття, запропоноване Р. С. Белкіним та М. В. Карагодіним, не від-

повідас реаліям практики боротьби зі злочинністю.

Аналізуючи дисертаційне дослідження О. В. Александренко, можна дійти висновку, що, на думку автора, під метою цієї діяльності розуміється недопущення виявлення, розкриття та розслідування злочинів правоохоронними органами [4, с. 15].

Вказане визначення є більш точним і повним порівняно з попередніми, проте, на нашу думку, воно не відображає сутності відносин між протидіючими суб'єктами – кримінального конфлікту.

Останній полягає у взаємовпливі суб'єктів (учасників та інших залучених осіб) кримінального провадження за допомогою процесуальних та непроцесуальних засобів з метою відстояння прав та інтересів вказаних осіб у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення.

Навряд чи потребує додаткового пояснення твердження про те, що кримінальне правопорушення та протиправна поведінка злочинців, а значить, і їх інтереси суперечать інтересам суспільства – юридичних та фізичних осіб. Таким чином, загалом захист інтересів суспільства (кримінальне переслідування) за своєю метою є протилежним захисту інтересів злочинців (протидія кримінальному переслідуванню), оскільки перше спрямоване на притягнення винної особи до відповідальності, а друге – на повне або часткове уникнення останньої.

Таким чином метою протидії кримінальному переслідуванню є розв'язання або нейтралізація кримінального конфлікту.

Під розв'язанням кримінального конфлікту розуміється повне припинення кримінального переслідування у зв'язку із закриттям кримінального провадження або направленням його до суду з обвинувальним вироком за вчинення кримінального правопорушення меншої тяжкості.

Нейтралізація являє собою припинення кримінального переслідування, яке може виражатися у пасивній діяльності з досудового розслідування, коли кримінальне провадження не закрито, але робота з виявлення слідів злочину, встановлення осіб, що його вчинили, не здійснюється.

Мету протидії кримінальному переслідуванню, як і будь-якої іншої діяльності, опосередковують завдання, які змінюються залежно від етапу кримінального переслідування, а також процесу вирішення чи нейтралізації конфлікту. Завдання можна уявити у вигляді різних напрямів (дій) у межах єдиного вектору мети (діяльності).

Вітчизняні та зарубіжні науковці, надаючи визначення протидії кримінальному пе-

реслідуванню, часто розглядають її як діяльність, спрямовану на досягнення її завдань. У літературі можна знайти широке коло завдань вказаної діяльності, тому для більш зручного їх сприйняття пропонуємо їх систематизувати, розподіливши залежно від етапів вчинення кримінального правопорушення та кримінального переслідування за нього.

Етап 1 – до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань – відображає підготовку (для умисних) та фактичне вчинення (для неумисних) злочинів, щодо яких «потенційні» підозрювані ставлять собі завдання їх приховати.

Останнє, на думку С. Ю. Журавльова та О. Ф. Лубіна, полягає у перешкоджанні залученню слідів злочину до сфери кримінального судочинства та подальшого їх використання як судових доказів [5, с. 345; 6, с. 27].

Вказане твердження потребує уточнення, оскільки «сліди злочину» – не єдиний напрям діяльності, який потребує втручання суб'єктів протидії. Певною мірою вирішення проблеми міститься у визначенні М. П. Яблокова, яке стосується приховування злочину, яке, на думку науковця, полягає в активних діях з переховування від слідства або знищенні та зміні знарядь, засобів і слідів злочину, а також різноманітні інсценування на місці події [7, с. 45].

У цілому погоджуючись із наведеним визначенням, вважаємо за доцільне доповнити його вказівкою на «предмети, отримані злочинним шляхом».

Окремо треба зазначити, що наведене науковцями визначення характеризує лише фізичні дії стосовно матеріальних слідів злочину, натомість дії щодо унеможливлення початку досудового розслідування (відмова потерпілих від звернення до правоохоронних органів, невжиття заходів правоохоронними органами для початку провадження тощо) залишилися без уваги. У зв'язку з чим вважаємо за необхідне внести відповідні доповнення.

Таким чином, завданнями протидії кримінальному переслідуванню на етапі до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань стануть:

- унеможливлення початку досудового розслідування протиправної діяльності;
- перешкоджання залученню суб'єктами кримінального переслідування матеріальних слідів, засобів і знарядь злочину, а також предметів, отриманих злочинним шляхом, для подальшого їх використання як доказів.

Етап 2 – початковий етап досудового розслідування – триває від моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань до визначення осіб, підозрюва-

них у вчиненні кримінального правопорушення.

А. М. Кустов одним із завдань протидії кримінальному переслідуванню визначав дезорганізацію роботи з розкриття злочину [8, с. 54-55].

В. М. Карагодін у якості завдання називав перешкодження виконанню органами досудового розслідування завдань кримінального судочинства [9, с. 126]. Аналогічну позицію висловлює і Е. У. Бабасва [10, с. 5].

Порівнюючи наведені думки, ми дійшли висновку про відсутність суттєвих відмінностей в їх змісті, а тому вважаємо їх тотожними.

Розглядаючи різні способи протидії, О. В. Александренко вказувала, що їх завданням є дезінформація населення щодо дійсних обставин злочинів, особистості злочинців, дискредитація як конкретних працівників, так і правоохоронних органів, суду в цілому, формування вигідної злочинцям суспільної думки [4, с. 56]. У цілому погоджуючись із позицією автора, варто зазначити, що перелічені завдання мають глибокий зміст, а тому притаманні переважно кримінальним провадженням, які характеризуються значним суспільним резонансом, насамперед корупційного чи політичного характеру.

Особливістю розглядуваного етапу є визначення підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з викладеним основним завданням суб'єктів протидії є перешкодження збиранню доказової бази у будь-який спосіб, а також забезпечення фіксації інформації, яка виправдовує злочинців. Указані завдання досягаються шляхом впливу на свідків та інших учасників процесу з метою зміни їх показань, отримання висновків та результатів спеціальних досліджень, які виправдовують злочинців тощо.

Таким чином, завданнями протидії кримінальному переслідуванню на початковому етапі досудового розслідування є:

- дезорганізація роботи з досудового розслідування кримінального провадження;
- вплив на свідків та інших учасників процесу з метою зміни їхніх показань, отримання висновків та результатів спеціальних досліджень, які виправдовують злочинців;
- забезпечення фіксації інформації, яка виправдовує злочинців.

Інші завдання, які стоять перед суб'єктами протидії на вказаному етапі, тісно переплетені із завданнями **3-го етапу – наступного етапу досудового розслідування.**

Варто погодитися з позицією О. Л. Ступіна, який одним із завдань протидії вважає

ухилення від кримінальної відповідальності або необґрунтоване її пом'якшення [11, с. 5].

Зважаючи на викладене, завданням вказаного етапу, на нашу думку, можна назвати перекваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення на інше, менш тяжке, або закриття кримінального провадження.

У працях О. В. Александренко визначене також таке завдання протидії, як відмова правоохоронних органів від проведення об'єктивного розслідування та розгляду справи [4, с. 54]. Судово-слідча практика показує, що вказане явище найчастіше стає наслідком корупційного впливу з боку злочинців або керівництва правоохоронних органів, рідше – через залякування чи шантаж.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що, окрім названих, до завдань наступного етапу досудового розслідування можна віднести:

- прийняття неправомірних рішень на користь злочинців;
- вчинення уповноваженими суб'єктами протиправних дій, спрямованих на знищення або неврахування доказів.

Враховуючи викладене, завданнями протидії кримінальному переслідуванню на наступному етапі досудового розслідування є:

- перекваліфікація вчиненого кримінального правопорушення на інше, менш тяжке, або закриття кримінального провадження;
- забезпечення відмови правоохоронних органів від проведення об'єктивного досудового розслідування;
- прийняття уповноваженими суб'єктами неправомірних рішень на користь злочинців;
- вчинення уповноваженими суб'єктами протиправних дій, спрямованих на знищення або неврахування доказів.

Етап 4 – судовий розгляд – починається з моменту передачі органами досудового розслідування матеріалів кримінального провадження до суду і триває до призначення вироку або закриття кримінального провадження.

Основним завданням етапу розслідування, як вбачається з визначення протидії кримінальному переслідуванню, наданого А. М. Кустовим, є перешкодження здійсненню правосуддя [12, с. 56]. Аналогічну позицію обстоюють О. В. Одерій та Р. В. Мудрецький [13].

Відповідно до ст. 23 КПК України не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду [14]. Вказана норма забезпечує «нове» дослідження обставин кримінального правопорушення незалежно від результатів досудового розслідування.

Враховучи викладене, вважаємо, що завданнями суб'єктів протидії на даному етапі є:

– перешкодження судовому розгляду справи;

– за умови «належного», з точки зору злочинців, результату досудового розслідування – продовження підтримування зафіксованої позиції, намагання послабити ступінь своєї відповідальності;

– виявлення помилок у діяльності органів досудового розслідування та суду задля подальшого їх використання на власну користь;

Висновки

Як висновки можна зазначити:

1) Мета протидії кримінальному переслідуванню – вирішення або нейтралізація кримінального конфлікту, де:

– кримінальний конфлікт – взаємовплив суб'єктів (учасників та інших залучених осіб) кримінального провадження за допомогою процесуальних та непроцесуальних засобів з метою відстояння прав та інтересів вказаних осіб у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення;

– вирішення кримінального конфлікту – повне припинення кримінального переслідування у зв'язку із закриттям кримінального провадження або направленням його до суду з обвинувальним вироком за вчинення кримінального правопорушення меншої тяжкості;

– нейтралізація являє собою призупинення кримінального переслідування, яке може виражатися у пасивній діяльності з досудового розслідування, коли кримінальне провадження не закрито, але робота з виявлення слідів злочину, встановлення осіб, що його вчинили, не здійснюється.

2) Завдання протидії кримінальному переслідуванню відповідають загальній меті та розподіляються за етапами вказаної діяльності:

а) етап 1 – до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

– унеможливлення початку досудового розслідування протиправної діяльності;

– перешкодження залученню суб'єктами кримінального переслідування матеріальних слідів, засобів і знарядь злочину, а також предметів, отриманих злочинним шляхом, для подальшого їх використання як доказів.

б) етап 2 – початковий етап досудового розслідування:

– дезорганізація роботи з досудового розслідування кримінального провадження;

– вплив на свідків та інших учасників процесу з метою зміни їхніх показань, отриман-

ня висновків та результатів спеціальних досліджень, які виправдовують злочинців;

– забезпечення фіксації інформації, яка виправдовує злочинців.

в) етап 3 – наступний етап досудового розслідування:

– перекваліфікація вчиненого кримінального правопорушення на інше, менш тяжке, або закриття кримінального провадження;

– забезпечення відмови правоохоронних органів від проведення об'єктивного досудового розслідування;

– прийняття уповноваженими суб'єктами неправомірних рішень на користь злочинців;

– вчинення уповноваженими суб'єктами протиправних дій, спрямованих на знищення або неврахування доказів.

г) етап 4 – судовий розгляд

– перешкодження судовому розгляду справи;

– за умови «належного», з точки зору злочинців, результату досудового розслідування – продовження підтримування зафіксованої позиції, намагання послабити ступінь своєї відповідальності;

– виявлення помилок у діяльності органів досудового розслідування та суду задля подальшого їх використання на власну користь.

Перспективи подальших наукових розробок нами вбачаються у проведенні наукових досліджень мотивів, що спонукають суб'єктів протидіяти кримінальному переслідуванню.

Список використаних джерел:

1. Лившиц Л. В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Лев Владимирович Лившиц. – Уфа, 1998. – 262 с.

2. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В. Н. Карагодин. – Свердловск, 1992. – С. 18.

3. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования : учебник / под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 129.

4. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Олена Віталіївна Александренко. – К., 2004. – 253 с.

5. Журавлев С. Ю., Лубин А. Ф. Нейтралізація противодействия расследованию // Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики: Учебник / под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. –

Ниж. Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995. – С. 345.

6. Журавлев С. Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Сергей Юрьевич Журавлев. -- Нижний Новгород, 1992. – С. 201.

7. Яблоков Н.П. Структура способа совершения преступления как элемента его криминалистической характеристики // Способы сокрытия следов преступлений и криминалистические методы их установления : сб. трудов / под ред. проф. И.М. Лузгина. – М. : Академия МВД СССР, 1984. – С. 45.

8. Кустов А. М. Механизм деятельности по противодействию расследованию / А. М. Кустов // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений : Труды Акад. МВД РФ. – М., 1996. – С. 54–55.

9. Карагодин В. Н. Вопросы информационного обеспечения расследования в условиях противодействия заинтересованных лиц / В. Н. Карагодин // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного расследования : межвузовский научный сборник. – Уфа : Башкирский ун-т, 1989. – С. 126.

10. Бабаева Э. У. Основы криминалистической теории преодоления противодействием уголовному преследованию : автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Элеонора Умаровна Бабаева. – М.: Московск. гос. юрид. акад. – 44 с.

11. Стулин О.Л. Тактические основы преодоления умышленного противодействия расследованию преступлений : дис. на соискание уч. степени докт. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Олег Леонидович Стулин. – СПб., 1999. – 187 с.

12. Кустов А.М. Механизм деятельности по противодействию расследованию / А.М. Кустов // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений : Труды Академии МВД РФ. – М., 1996. – С. 54.

13. Одерій О. В. Протидія судовому розгляду кримінальних справ: поняття, сутність [Електронний ресурс] // Р. В. Мудрецький, О. В. Одерій. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/230-protidija-sudovomu-rozgljadu-kriminalnih-sprav-ponjattja-sutnist.html>;

14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

В статье на основе анализа доктринальных источников и практики правоохранительных органов представлено определение цели противодействия уголовному преследованию. Автор связывает ее не с общепринятыми теоретическими позициями об избежании уголовной ответственности, а с решением или нейтрализацией криминального конфликта. В соответствии с целью сформулированы задачи противодействия, которые систематизированы в зависимости от этапов совершения уголовного правонарушения и уголовного преследования за него.

Ключевые слова: уголовное преследование, противодействие уголовному преследованию, цель противодействия уголовному преследованию, задачи противодействия уголовному преследованию, противодействие расследованию, этапы уголовного преследования, сопротивление правоохранительным органам.

In the article using analysis of doctrinal sources and law enforcement practices proposed target combating criminal prosecution. Author links it with not a generally accepted theoretical positions to avoid criminal liability, and with the solution or neutralization of criminal conflict. In according to the objectives formed a task counteraction that systematically depending on the stages of a criminal offense and prosecution for it.

Key words: criminal prosecution, counteraction to criminal prosecution, purpose of combating criminal prosecution, task of combating criminal prosecution, opposition to the investigation, stages of criminal prosecution, obstructing law enforcement authorities.

